

Наталія ГОЛУБЕНКО,
orcid.org/0000-0002-4850-721X

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської і німецької філології та перекладу імені професора І. В. Корунця
Київського національного лінгвістичного університету
(Київ, Україна) n.irgovtsiy@gmail.com

ІНТЕРСЕМІОТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЯК СПОСІБ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КРЕОЛІЗОВАНИХ ТЕКСТІВ

Стаття присвячена розгляду теоретико-методологічних основ застосування інтерсеміотичного аналізу креолізованих художніх текстів. У центрі уваги постає художній твір та його екранізація. У запропонованій розвідці виявлено, що знаки кіномови і вербальної мови, в межах якої створюються літературні твори, різні за своєю природою, тому доцільно стверджувати, що фільм, створений в результаті екранізації літературного твору, є новим мистецтвом. Теоретична значимість роботи полягає в послідовному застосуванні естетичної, семіотичної, культурологічної, дискурсивної, інтерсеміотичної методології і, зокрема, діалогічного методу до аналізу процесу екранізації літературних творів, що дозволяє виявити особливості і механізм художнього взаємодії таких форм духовної культури, як література і кіно, та особливості кіномови. Окрім того, виявлено, що основними характеристиками креолізованих текстів, які також називають полікодовими, мультимодальними, відносимо їхню полімодальність (поєднання вербальної і невербальної частини) та співвіднесеність змісту вербальної і невербальної частин креолізованого тексту.

Кінотекст має полікодову організацію, оскільки містить, як мінімум, дві семіотичні системи: лінгвістичну (виражену знаками природної мови) і нелінгвістичні (виражену іконічними та індексальними засобами). Кінотекст як вид полікодового тексту має свої характерні риси та особливості, які відрізняють його від інших видів тексту: членування, зв'язність, проспекція і ретроспекція, антропоцентричність, темпоральна віднесеність, інформативність, системність, цілісність, модальність, прагматична спрямованість. Відповідно, перш ніж розпочати роботу над семіотичним передаванням тексту-оригіналу в кінотекст, потрібно проаналізувати такі елементи: перенесення паравербальних елементів у субтитровий переклад, діамезичний зсув від мультимодального виміру до написання та передача знаково-акустичної інформації. Отже, художній текст пропонує різні інтерпретації змісту, що в інтерсеміотичному вимірі набуває більшого увиразнення: трансформації піддається не лише текст, а й змінюється вся семіотична ситуація в середині текстового світу.

Ключові слова: інтерпретація, інтерсеміотичний переклад, художній текст, вербальні / невербальні засоби вираження, креолізовані (полікодові) тексти.

Nataliia HOLUBENKO,

orcid.org/0000-0002-4850-721X

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at Korunets Department of English
and German Philology and Translation

Kyiv National Linguistic University

(Kyiv, Ukraine) n.irgovtsiy@gmail.com

INTERSEMIOTIC ANALYSIS AS A MEANS OF INTERPRETING THE CREOLIZED TEXTS

The article is devoted to the theoretical and methodological basis for the intersemiotic analysis of creolized literary texts, paying due attention to fiction and its film adaptation. In the proposed research, it is revealed that the signs of the film language and verbal language within which literary works are created are different in nature, so it is reasonable to say that the film adaptation of a literary work is a new piece of art. The theoretical significance of the paper lies in the application of aesthetic, semiotic, cultural, discursive, intersemiotic methodology, and, particularly, the Dialogic method to the analysis of the process of film adaptation of literary works, which allows us to identify the specific features and mechanism of artistic interaction of such forms of spiritual culture as literature and cinema, and features of the film language. In addition, it was revealed that the main characteristics of creolized texts, which are also called polycode and multimodal ones, include polymodality (a combination of verbal and nonverbal means) and the correlation of the content of the verbal and nonverbal means of the creolized text. Kinotext has a polycode organization, since it contains at least two semiotic systems: linguistic (expressed by natural language signs) and non-linguistic (expressed by iconic and index means). Kinotext as a type of polycode text has its own characteristic features that distinguish it from other types of text. Among them are text division, coherence, prospectiveness and retrospectiveness, anthropocentricity, temporal

relatedness, information content, consistency, integrity, modality, pragmatic orientation. Accordingly, before transferring the original text into the film text, you need to analyze the following elements: the transfer of paraverbal elements to subtitle translation, the diamectic shift from the multimodal dimension to writing, and the transfer of sign-acoustic information. So, the literary text offers different interpretations of the content, which in the intersemiotic dimension becomes more expressive: not only the text is transformed, but also the entire semiotic situation within the whole text is changing.

Key words: *interpretation, intersemiotic translation, literary text, verbal / nonverbal means of expression, creolized (polycode) texts.*

Постановка проблеми. Початок XIX століття завдяки бурхливому розвитку науки й техніки став періодом створення і розвитку нових синтетичних видів мистецтва, таких як кіно, телебачення, комп'ютерна графіка тощо. Поява кожного нового виду мистецтва змінює внутрішню структуру системи мистецтв і взаємини між наявними її видами. Особливе значення при цьому набуває проблема художньої взаємодії різних видів мистецтв. Одне з найяскравіших і найважливіших явищ такого роду – взаємодія літератури і кіно в процесі екранізації літературних творів. Протягом майже всієї історії кіно і аж до теперішнього часу серед мистецтвознавців і, зокрема, кінознавців широко поширеною була точка зору, згідно з якою екранізація є своєрідним перекладом із мови літератури на мову кіно. Тоді як аналіз цього феномена дозволяє швидше припустити, що екранізація літературних творів – це новий вид художньої творчості, який зародився ще у XX ст. і вимагає ще свого ретельного дослідження. Вивчення процесу і результату екранізації актуально, оскільки в ньому віднайшли своє відображення багато явищ і сторін сучасної культури.

Аналіз досліджень. До питання екранізації літературних творів відноситься цілий ряд проблем, актуальних для сучасної естетики, мистецтвознавства та культурології. Базу для теоретичного осмислення цих загальнокультурних процесів дає, з одного боку, діалогічний метод, основи якого були розроблені М. М. Бахтіним, а з іншого – сучасна семіотика креолізованих (полікодових) текстів. Ключова проблема статті – взаємодія літератури і кіно в процесі екранізації – давно вже привертала увагу дослідників, причому як літературознавців, кінознавців, так і перекладознавців. Так, різні аспекти даної проблеми досліджувалися в ряді дисертацій і монографій вітчизняних авторів (І. Вайсфельд, А. Вартанов, Л. Волкова, Е. Габрилович, У. Гуральник, В. Дьомін, Л. Звонікова, С. Лазарук, І. Маневич, Л. Савенкова, С. Соколова, Л. Фрадкін, М. Ямпольський). Відзначимо, що питанням вивчення креолізованих текстів займаються А. Анісімова, В. Березін, А. Бернацька, Н. Валгіна, М. Ворошилова, Д. Кристал, та ін.

Мета статті полягає у вивченні інтерсеміотичного простору екранізації як тексту перекладу та інтерсеміотичних зв'язків між текстами оригіналу (художнім твором однієї лінгвокультури) і перекладу (його екранізацією, що є кінопродуктом іншої лінгвокультури).

Виклад основного матеріалу. Завдяки нашому первинному моделюванню системи, або мови (мова як моделювання, що зумовлює спілкування та переклад завдяки великій множинності різних вербальних та невербальних мов, з якими люди вступають у контакт один з одним, інтерпретують та реагують один на одного), розуміння в культурі відбувається завдяки текстам із семіотичними кодами, словесним та невербальним, мультимодальним (або ж креолізованим, полікодовим) текстам. Тексти створюються, інтерпретуються і відтворюються в діалогічних відносинах між учасниками спілкування. Їхні сенс та значення моделюються, розвиваються та посилюються за допомогою процесів трансмутації, що впливають із культурних просторів. П. Тороп (1995) стверджує, що будь-який текст перебуває у широкому інтерсеміотичному просторі, тому його аналіз вимагає дослідження особливостей створення, побудови та рецепції: текст – це процес в інтерсеміотичному просторі.

Різні способи інтерпретації одного і того ж тексту залежать від семіосфери, в якій він існує і в яку потрапляє в разі перекладу чи інших способів інтерпретації. Існування різних інтерпретацій одного і того ж тексту ми розглядаємо (за концепціями Ю. М. Лотмана і У. Еко) як реальне втілення різних смислів тексту, закладених у ньому із самого початку, в процесі текстотворення. Відповідно, такий постулат Ю. Лотман підкреслює висловлюванням: «Величина потенційної інформації залежить від наявності альтернативних можливостей» (Лотман, 1998: 298). Інтерпретаційний простір художнього тексту значно розширюється в ситуації міжкультурної комунікації, оскільки тут у сферу дії інтерпретатора включаються семіоутворювальні процеси кількох різних семіосфер.

Для номінації об'єкта дослідження в нашій статті був запропонований термін «креолізований текст», тобто такий текст, що включає дві

гомогенні складові частини: вербальну мовну і невербальну, що належить «до інших знакових систем, ніж природна мова» (Сорокін, Тарасов, 1990: 180–181). У наукових публікаціях також застосовуються такі поняття, як полікодові тексти, ізовербальний комплекс, лінгвовізуальний комплекс, відеовербальні тексти, полікодові тексти, мультимодальні тексти. Світ креолізованих текстів надзвичайно різноманітний: науково-технічні, газетно-публіцистичні, ілюстровані художні тексти, тексти-інструкції, комікси, листівки та ін. Виявлено, що особливості креолізованого тексту досліджені далеко не повністю, і науковці постійно повертаються до цієї проблеми, що полягає у спробі виявити закономірності смислового сприйняття креолізованого тексту, що зумовлюються його якостями. Відповідно, до основних характеристик таких текстів відносимо їхню полімодальність (поєднання вербальної і невербальної частини) та співвідношення змісту вербальної і невербальної частин.

Результатом великої кількості специфічних полікодових систем, побудованих на поєднанні текстів різної семіотичної природи, є кінотекст, що є продуктом інтерсеміотичного перекладу під час інтерпретації когнітивної структури вихідного вербального тексту. Ю. М. Лотман, один із провідних дослідників кінотексту у вітчизняній лінгвістиці, писав: «Ми виявляємо своєрідну систему подібностей і відмінностей, що дозволяє бачити в кіномові різновид мови як суспільного явища» (Лотман, 1998: 312). Із семіотичної точки зору, кінофільм є особливим видом семіотичної системи, що володіє власною мовою, синтаксисом, граматичними структурами.

Спираючись на результати сучасних досліджень, ми розглядаємо особливий тип артефакту – продукт кінематографії, який виступає «текстом» в широкому сенсі, як результат взаємодії та інтеграції декількох семіотичних систем зі своїми конвенціональними системами знаків і їх кодифікацією. Отже, кінотекст має полікодову організацію, оскільки містить дві семіотичні системи: лінгвістичну (виражену знаками природної мови) і нелінгвістичну (виражену іконічними та індексальними засобами). Кінотекст як вид полікодового тексту має характерні риси та особливості, які відрізняють його від інших видів тексту: членування, зв'язність, перспекція й ретроспекція, антропоцентричність, темпоральна віднесеність, інформативність, системність, цілісність, модальність, прагматична спрямованість.

В основі ідеї інтерсеміотичного перекладу постає розуміння перекладності як однієї з фун-

даментальних характеристик будь-якої семіотичної системи, а будь-якому перекладу, відповідно, передують інтерпретація, що супроводжується трансформацією. Із філософської точки зору переклад – це засіб досягнення взаєморозуміння між культурами, тому розуміння й інтерпретація тексту будь-якої семіотичної природи ґрунтуються на сітці прочитання, що будується на основі соціокультурної картини світу суб'єкта, який обирає факти для трактування тексту. Під час екранізації художнього твору письмовий текст перекладається в кінотекст – синкретичну (складається з елементів багатьох гетерогенних семіотик) полі-, або мультисеміотику (Dusi, 2006: 160), що об'єднує в єдину нероздільну систему різні знакові системи, семіотичні засоби і коди. Відповідно, як ми зазначали на початку статті, у вітчизняній лінгвістиці тексти, які містять або можуть містити елементи інших семіотичних систем, прийнято називати креолізованими. У зв'язку із цим екранізацію можна розглядати, по-перше, як текст (в широкому розумінні), що дозволяє ідентифікувати семіотичний простір (Cattrysse, 1992 : 53–70), яке включає поняття «кінотекст», по-друге, як продукт особливого виду перекладу – інтерсеміотичного.

Інтерсеміотичний аналіз будь-якого виявляє застосування двох критеріїв: тимчасового й змістовного. Перший враховує два плани: синхронний і послідовний (за аналогією з типами усного перекладу), другий – смисли, що виникли в результаті зіставлення та взаємодії знакових систем (як у синхронному, так і в послідовному планах), і являють собою єдине ціле, що не зводиться до суми його окремих компонентів. Передумовою цьому є те, що первинною, тобто найголовнішою семіотичною системою в сучасному кінематографі є візуальний код – зображення, якому підпорядковується вербальний код. Така точка зору вважається подібною до концепції В. Горшкової (2006), яка стверджує, що смислова завершеність вербального компоненту художнього фільму забезпечується аудіовізуальним (звукозоровим) кодом у загальному дискурсі фільму (Горшкова, 2006: 77).

Видатний лінгвіст Д. Горлее (2010) розглядає даний феномен інтерсеміотичного перекладу в рамках когнітивного підходу, адже, з її точки зору, «інтерсеміотичний переклад є трансмутацію словесного повідомлення іншими засобом вираження» (Gorlee, 2010: 24). У наукових працях М. В. Карапетян (2015) ми знаходимо наступну точку зору, згідно з якою під час інтерсеміотичного перекладу вербального тексту в кінотекст

відбувається заміна символічного коду іконічним на основі асоціативно-образної структури тексту, в межах якої відтворюється його макроконцепт, передаючи особливості сприйняття об'єкта і способи репрезентації (Карапетян, 2015: 264).

Такий підхід ґрунтується на об'єднаній теоретико-методологічній базі лінгвістики, семіотики, міжкультурної комунікації, теорії дискурсу та теорії перекладу, з використанням даних інших наук (теорії кінематографії, соціології, історії, психології). Це дає ключ до розуміння соціоісторичної складової частини кінотексту, що полягає в аналізі його вербальної складової частини у взаємодії з іншими семіотичними системами кінофільму. Аналіз екранізації проводиться із застосуванням методів дискурс-аналізу, семіотичного, інтрепретативного та інтерсеміотичного аналізу. Звернення до теорії кінематографії забезпечує нас інструментарієм для дослідження кінематографічних прийомів (монтаж, плани, техніки і т.д.), способів їх поєднання, що пояснює специфічні для кіноіндустрії аспекти створення фільму.

Е. Перего (2009) зазначає, що семантичне навантаження пара- та позавербальних знаків повнометражних фільмів відіграють ключову роль у передаванні всього словесного каналу. Дослідження аудіовізуального перекладу в межах вищезазначеної мультисеміотичної системи в субтитрах часто позначають як «інтерсеміотична експлікація». Експлікація – це мовне явище, за допомогою якого прихована, неявна, невимовлена інформація у вихідному тексті відкрито та усно виражається в перекладеному тексті, не змінюючи вихідне повідомлення, але роблячи його більш чітким та інформативним, більш повним і однозначним, збагачуючи, розвиваючи та реконструюючи його заради цільового глядача (Perogo, 2009: 59).

Отже, інтерсеміотичний аналіз креолізованих текстів передбачає врахування трьох етапів дослідження, а саме:

Етап I – аналіз візуальних засобів:

1. Вивчення візуальних засобів відображення представлених учасників (ідентифікація), представлених процесів (Активність / Реляційна активність), якості або характеристики учасників (Атрибути) та представленого контексту (Обставини).

2. Інтерпретація значення цих ознак відповідно до того, що вони представляють у відповідному контексті: ситуація, контекст створення, інтертек-

стуальна історія тексту та його конкретний контекст ситуації.

3. У межах цієї інтерпретації визначити функції Ідентифікації, Діяльності та Обставини.

II етап – аналіз вербального контенту:

1. Використовуючи визначені функції як орієнтир, доцільно вивчити кожен пункт із точки зору специфіки інтерсеміотичності (візуальне – вербальне), які певним чином семантично пов'язані з кожним ідентифікованою ознакою, що характеризує учасників, процеси, обставини.

2. Організація й огляд лексичних описів словесних одиниць, які мають семантичне відношення до експериментального значення відповідних ідентифікованих ознак.

III етап – аналіз інтерсеміотичної взаємодоповнюваності:

1. Беручи кожен ознаку як вихідну точку, доцільно вивчити кожен лексичну одиницю в інвентарі.

2. Інтерпретація семантичного відношення між кожною ознакою та лексичним елементом з точки зору того, чи спостерігаються ці відносини в повторах, синонімії, антонімії, гіпонімії, меронімії або колокації.

3. Зібрати, кількісно визначити та інтерпретувати частотність вживання виявлених інтерсеміотичних змістових відношень.

Інтерсеміотичний аналіз тексту з точки зору трьох інтерсеміотичних метафункцій (ідеаційна, міжособистісна та композиційна) дає змогу продемонструвати, що інтерсеміотична взаємодоповнюваність – взаємозалежність, виявлена в цьому тексті – реалізується за допомогою складної взаємодії різних міжсеміотичних реляційних елементів креолізованих (полікодових, мультимодальних) текстів.

Висновки. Аналіз теоретико-методологічного матеріалу дає можливість дійти висновку про те, що первинною семіотичною системою в сучасному кінематографі є візуальний код – зображення, якому підпорядковується вербальний код. Відповідно, інтерсеміотичний аналіз креолізованих (полікодових, мультимодальних) художніх текстів вимагає зіставлення перенесення вербального коду тексту в невербальний. Такий підхід вимагає залучення аналізу, що передбачає три етапи дослідження матеріалу текстів різних семіотичних систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горшкова В. Е. Перевод в кино. Иркутск : Иркутский государственный лингвистический университет, 2006.
2. Карапетян М. В. Методологические основы интерсеміотического перевода. *Иностранные языки: лингвистические и методические аспекты*. 2015. № 32. С. 263–267.
3. Лотман Ю. М. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. Об искусстве. Санкт-Петербург, 1998.
4. Лук'янець Т. Г. Інтерсеміотичний аналіз тексту як полікодової єдності. *Концепти та константи в мові, літературі, культурі : зб. статей за матер. наук. конф.* Київ : ВПЦ «Київський університет», 2011. С. 30–33.
5. Некряч Т. Є., Довганчина Р. Г. Полівізуальність тексту vs моновізуальність екранізації: проза Гемінґвея в інтерсеміотичному перекладі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. 2016. 1. С. 27–30.
6. Сонин А. Г. Моделирование механизмов понимания поликодовых текстов : автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Москва, 2006.
7. Сорокин Ю. А., Тарасов Е. Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция. *Оптимизация речевого воздействия*. Москва : Высшая школа, 1990. С. 180–186.
8. Тороп П. Тотальный перевод. Тарту : Издательство Тартуского университета, 1995.
9. Cattrysse P. Film (adaptation) as translation: some methodological proposals. *Target*. 1992. 4: 1. 9.
10. Dusi N. Il cinema come traduzione. Da un medium all'altro: letteratura, cinema, pittura. Torino : UTET, 2006.
11. Gorlee D. Metacreation. University of Toronto, 2010. pp. 24–45
12. Hassan B. Literary Translation: Aspects of Pragmatic Meaning. Newcastle upon Tyne: Cam Scholars Publishing, 2011. 102 p. 343.
13. Jewitt, C. The Routledge handbook of multimodal analysis. London: Routledge, 2009.
14. Kress, G. R. The multimodal landscape of communication. *Medien Journal*. Klagenfurt, 2002, 4, 4–19.
15. Perego, Elisa. The Codification of Nonverbal Information in Subtitled Texts. In: Díaz Cintas, J.(ed.) *New Trends in Audiovisual Translation*. Bristol, 2009. P. 58–69.

REFERENCES

1. Horshkova V. E. Perevod v kino. [Translation into film]. Yrkutsk: Yrkutskyy hosudarstvennyy lnhvystycheskyy unyversytet, 2006. [in Russian].
2. Karapetyan M.V. Metodolohycheskye osnovy untersemyotycheskoho perevoda. [Methodological bases of intersemiotic translation]. *Ynostrannye yazyky: lnhvystycheskye y metodycheskye aspekty*. 2015. № 32. S. 263-267. [in Russian].
3. Lotman YU.M. Semyotyka kino y problemy kinoóstetyky. [Semiotics of film and the problems of film aesthetics]. *Ob yskusstve. SPb.*, 1998. [in Russian].
4. Luk"yanets' T. H. Intersemyotychnyy analiz tekstu yak polikodovoyi yednosti. [Intersemiotic analysis of the text as a polycode unity]. *Kontsepty ta konstanty v movi, literaturi, kul'turi : zb. statey za mater. nauk. konf. K. : VPPTS "Kyivivs'kyi unyversytet"*, 2011. 30–33. [in Ukrainian].
5. Nekryach T. YE., Dovhanchyna R. H. Polivizual'nist' tekstu vs monovizual'nist' ekranizatsiyi: proza Hemingveya v intersemyotychnomu perekladі. [Polyvisuality of text vs monovisuality of film adaptation: Hemingway's prose in intersemiotic translation]. *Visnyk Kyivivs'koho natsional'noho unyversytetu imeni Tarasa Shevchenka. Inozemna filolohiya*, 2016, 1, 27-30. [in Ukrainian].
6. Sonyn A.H. Modelyrovanye mekhanyzmov ponymanyya polykodovykh tekstov [Modeling of mechanisms of understanding of polycode texts].: avtoref. dys. ... d-ra fylol. nauk. Moskva, 2006. [in Russian].
7. Sorokyn YU. A., Tarasov E. F. Kreolyzovannyye teksty y ykh kommunykativnaya funktsyya. [Creolized texts and their communicative function]. *Optymyzatsyya rechevoho vozdeystviya*. M.: Vysshaya shkola, 1990. S. 180–186. [in Russian].
8. Torop P. Total'nyy perevod. [Total translation].Tartu: Izdatel'stvo Tartuskogo universiteta,1995. [in Russian].
9. Cattrysse P. Film (adaptation) as translation: some methodological proposals. *Target*. 1992. 4: 1. 9.
10. Dusi N. Il cinema come traduzione. Da un medium all'altro: letteratura, cinema, pittura. Torino : UTET, 2006.
11. Gorlee D. Metacreation. University of Toronto, 2010. pp. 24–45.
12. Hassan B. Literary Translation: Aspects of Pragmatic Meaning. Newcastle upon Tyne: Cam Scholars Publishing, 2011. 102 p. 343.
13. Jewitt, C. The Routledge handbook of multimodal analysis. London: Routledge, 2009.
14. Kress, G. R. The multimodal landscape of communication. *Medien Journal*. Klagenfurt, 2002, 4, 4–19.
15. Perego, Elisa. The Codification of Nonverbal Information in Subtitled Texts. In: Díaz Cintas, J.(ed.) *New Trends in Audiovisual Translation*. Bristol, 2009. 58–69.